

ПОЗДРАВ ИЗ ЗЕМЉЕ ОРЛОВА

„Живот је, разуме се, пун авантура; али колико су ове ретке и раздвојене ако се не мичемо из једне куће и једне вароши, а колико су убрзане, изненадне, нагле, ако се човек само помери са свога места и упусти се у оно што се зове: путовање.“

Растко Петровић, „Сапутници“

Почињем текст овим цитатом нашег славног путописца из разлога што сматрам да се данас путовање у правом смислу те речи, свело на посећивање оних грађевина са разгледница које се свакодневно могу видети и на телевизији. Утицаји медија и глобалне политике постали су толико велики у свакодневним животима обичних људи, тако да су неке земље данас познате само по сиромаштву, терористима, океанским гусарима и свакаквим другим немирима, а заборавља се на природне и културне вредности тих земаља. Стварају се нетачне, или само делимично тачне слике о појединим државама и то ствара разне стереотипе и предрасуде код људи. Губи се књижевна форма путописа која је изнедрила толико квалитетних писаца. Данашњи путници углавном путују посредством туристичких агенција и углавном се не усуђују да зађу у њима непознато.

Окићен пером сокола, лишен свих предрасуда, негативних интуиција, вођен јаком жељом да упознам непознато, отиснух се априла месеца авионом ЈАТ-а у правцу Тиране. Неизвесност коју је носио тај лет, дуг око 40 минута, била је употпуњена чињеницом да и поред неколико књига које сам прочитао на тему Албаније (*Голгота и васкрс Србије, Вежите се слијећемо, Енвер Хоџа, Гласник из Тиране, Палата снова*¹...) и поред пар људи из Албаније које сам упознао протеклих година, ипак сам мало тога знао о овој до пре двадесетак година земљи затвореној за странце. И наравно, у духу правог авантуриста жељног нових сазнања и искуства, одлуку о одласку у Албанију, донео сам два дана пред полазак, у року од петнаест минута.

¹ Ову књигу написао је чувени албански дисидент Исмаил Кадаре, који се снажно супротстављао комунизму.

Мало је наших научника, новинара, писаца и других који су писали о овој земљи. Још педесетих година прошлог века хрватски новинар Перо Златар посетио је Албанију као члан југословенске новинарске делегације која је пратила националну рукометну репрезентацију 1965. године. Они су били први Југословени којима је након 1948. године допуштено да уђу у ову, тада одличну чувану земљу. Златар је 1970. године поново посетио Албанију и тада је написао политичку биографију о Енвер Хоџи, која и дан данас представља један од најбољих писаних докумената о овој и данас мистериозној и страни јавности мало познатој личности.

Шта је мене навело да посетим Албанију? Пре свега жеља да упознам и из личног искуства видим како живе становници ове суседне земље. Мој боравак у Албанији био је заправо последица семинара *SEE through the culture* који се одржавао у Гјирокастри, на крајњем југу земље, недалеко од границе са Грчком. У питању је била омладинска размена у оквиру европског пројекта *Youth in Action*, на који су ме послали *Млади истраживачи Србије*. Семинару је присуствовало тридесетак младих из Белгије, Италије, Бугарске, Турске, Босне и Херцеговине и Србије (пет учесника). За десетак дана, колико сам тамо провео, успео сам да створим некакву слику о овој још увек недовољно развијеној, али ипак јако интересантној земљи. Моје виђење вероватно има пуно тога субјективног, али трудићу се да што објективније прикажем ову земљу, а то би требао и да буде основни циљ сваког путописца. Надам се да ће ваше уживање у читању бити равно мојем искуству.

Али, хајде² на почетку да загледамо мало у географске чињенице о парламентарној републици Албанији (Republika e Shqipërisë, Земља орлова). Налази се на југоистоку Европе, на месту спајања Динарида (на северу и истоку, називају их још и Албанским Алпима) и Шарско-пиндских планина (на југу). Уз море се углавном пружа 30 до 60 km плодна широка равница. Према унутрашњости она се полако издиже да би се на крајњем северу завршила високим Проклетијама (Jezercës, 2.693 m). На простору Албаније сучељавају се три климе, средоземна на југу, континентална у средишњем појасу и планинска на северу. Албанија има обалу на два европска мора, Јонском и Јадранском. Јонско море је познато по чистој, бистрој води, од Валоне до грчке границе. На

² Реч *хајде* и на албанском језику има исто значење као у српском, као и *хун*, *хвала*... Иако званичан Албански језик припада групи семитских, и на овим просторима су Турци оставили дубок траг.

Јадран Албанија излази од Валоне, до границе са Црном Гором. Оно је познато оп пешчаним жалима. Највећа река Албаније је Дрим (156 km), а највећа језера су Скадарско, Преспанско и Охридско.

Према попису из 2003. број становника износи 3.166.000. Густина насељености је 110 ст/км², али регионално гледано, равничарски југ и запад су знатно насељенији од планинског севера. Албанија има највећи природни прираштај у Европи (12,5‰), наталитет износи 17,9‰ и такође је највећи, а морталитет (5,4‰) далеко је мањи од већине европских земаља. Разлоге за овакво висок природни прираштај треба тражити како у верској структури тако и у традицији, обичајима и историји. Данас се 70% верника изражавају као муслимани (углавном сунити), 20% су православци (углавном на југу) а 10% су католици (Малисори на северу). До 1991. године на власти је била Комунистичка партија која је забранила било какав вид религије, тако да данас и нема пуно старих џамија. Становништво се тек од 1991. године јавно изјашњава по верском опредељењу. Просечан број чланова домаћинстава износи 3,9, а у муслиманским породицама број чланова је и већи. Становништво (Албанци или Шиптари 95%) према језичким и културним обележјима дели се на *Геге* на северу и *Тоске* на југу. После Другог светског рата уведен је албански језик који је утемељен на наречју Тоска. Број неписмених је велики (мушкарци 14%, жене 25%), највећи је у Европи и може се поредити са осталим муслиманским земљама Блиског истока. Главни град је Тирана (404.000), а остали већи градови су Драч (112.000), Елбасан (102.000), Скадар, Валона. Валута је албански лек.

Долазак у Тирану, на велики и модеран међународни аеродром *Ринас* било је велико изненађење за мене. Саграђен је 1992. године и користи га главни превозник *Albanian Airlines Mother Teresa*. Домаћини који су нас дочекали, ситни и црни младићи у кожним јакнама одвели су нас до нашег конака недалеко од центра Тиране. И осећај који сам тада стекао пратио ме је кроз читав боравак. Наиме, ако бих у неколико речи требао да прикажем Албанију, једна од тих речи била би *деведесете*. У Србији, наравно. Стекао сам утисак да живе као и ми тада, можда имају мало већи стандард (нпр. готово сви возе нова кола, лагано развијају туризам, инфраструктуру...) али неуређеност државе, сукоби, корупција, непоштовање закона и видљиве последице периода који је је Албанија провела под комунизмом и даље потресају земљу. Путујући у релативно новом мерцедесу, од аеродрома до центра Тиране, приметио сам да улице и нису у складу са колима која се возе. У то сам се и уверио

следећег јутра када сам на тргу Скендербега приметио бројне ударне рупе на коловозу, које јако успоравају саобраћај у центру. Ту ноћ смо провели у јефтеном и пристојном хостелу, који се налази у једној трошној згради изграђеној у соцреалистичком стилу. И поред свих проблема, народ делује срећно, иако живи у условима који су далеко иза наших. У Албанији смо се затекли у незгодном тренутку. Наиме, два дана пре нашег доласка у Тирану, дошло је до велике експлозије у војном складишту, када је погинуло пет особа а 240 их је повређено. У читавој земљи проглашен је дан жалости.

Скендербегов трг

Следеће јутро донело је и нове доживљаје. Тирана као да је изронила између бројних високих врхова у околини. Шаренило града, високе палме и средоземна клима деловали су готово нестварно. Одједном се предамном расплинуло хиљаде најразличитијих боја нанешених на фасаде околних зграда. Наиме, градоначелник Тиране, по професији сликар, пре неколико година донео је одлуку да читав град буде окречен веселим бојама, да буде што шаренији и ведрији. Ово је једна од битних карактеристика која га одваја од других медитеранских градова који су углавном бели. Тирана одаје слику града насталог у затвореној, традиционалној средини али која је ипак у појединим периодима историје била у додиру са модерним светом. Судар

традиције и савременог највише се осећа баш у тим старим зградама, изграђеним двадесетих година прошлог века и њихових шарених фасада. Централни трг Тиране зове се Скендербегов трг и у његовом средишту налази се споменик Скендербегу на коњу. Тиме се и Тирана прикључила готово свим великим европским градовима који на главним трговима имају коњанике. На том скверу налазе се Етенбегова џамија (1794-1821), велелепне зграде Опере и Националног музеја. Међутим, тај склад архитектуре нарушен је лошим асфалтом на улицама, старим и оронулим зградама пар улица од центра, дилерима девиза и буком, која је, рекло би се, карактеристична за читав Балкан. Центар Тиране, лепе грађевине и споменици нестају на само пар корака од главних улица. смењују их трошне и оронуте стамбене зграде и неасфалтиране улице. Недалеко од Скендербеговог простире се и Универзитетски трг на којем се налазе бројни факултети. Тргом доминира велика и модерна зграда Ректората. Широка авенија која спаја ова два трга представља и главну и једну од најдужих улица у Тирани. Све државне институције и најмодернији хотели налазе се у овој улици.

Одлазак из Тиране аутобусом у правцу југа представљало је за мене велико искуство. Путовање од око 250 km, трајало је, веровали или не, око осам сати. Разлог за оволико дугачко путовање јесте заправо лоша саобраћајна инфраструктура. Саобраћајна мрежа је скромна (15.500 km) а свега 40% саобраћајница је асфалтирано. Пuteви су у лошем стању и мада постоји идеја о изградњи ауто-пута на овом коридору, од Црне Горе до Грчке, ипак је то за сада само идејни пројекат који се јако полако развија. До 1991. године приватна лица нису могла да поседују или користе аутомобиле. Железница је такође слабо развијена (470 km) и Албанија се у европску железничку мрежу укључила тек 1985. године, пругом Скадар – Подгорица, која не функционише последњих неколико година. Сада се гради пруга која треба да је повеже са Грчком. Прлазећи кроз бројна села и градове нисам приметио неку велику разлику од насеља на југу и југозападу Србије. Јако сличан стил градње, вероватно и начина живота асоцирали су ме на то. Наизглед велики спокој ових места, ушушканост у летаргију, само су неке од привидних карактеристика ових насеља.

Гјирокастра (Gjirokastër, Град у камену) налази се на крајњем југу Албаније, недалеко од границе са Грчком. Смештен је у долинама три планинска потока који се стрмим и веома кратким токовима спуштају до реке Дрина на истоку. Она долази из Грчке и недалеко од Тепељена улива се у Вјосу, која касније тече у правцу североистока и

улива се у Јадранско море, недалеко од Валоне. Геолошка подлога ових терена је јако интересантна. Обзиром да се ради о територији где се сударају млађе веначне планине (у овом случају Динариди) и громадне Пиндске планине током геолошке историје долазило је до стварања најразличитијих геоморфолошких облика. Високе планине око Гјирокастре и стрме падине које се спуштају са њихових планина погодне су за настајање бројних сипара који својом величином и изгледом дочаравају амбијент. Углавном су ове планине изграђене од метаморфних стена, али понегде се јавља и кречњак. У саставу града налази се и вештачко језеро Пазари Влоки на које током лета долазе становници Гјирокастре и околних насеља.

Град има око 34.000 становника и под заштитом је UNESCO-а. Када је град први пут номинован за увођење на листу места Светске баштине 1988, стручњацима је засметао велики број модерних грађевина које су реметиле изглед старог града. Историјско језгро је коначно уписано 2005. године, 15 година после прве номинације. Град је настао у 13. веку и био је тада један од највећих градова Балканског полуострва. Изнад града, на високом узвишењу доминира тврђава из 14. века са пет кула и три велика улаза. У 19. веку, реконструисао ју је Али Паша Тепеленски, познатији као *муслимански Бонапарта*. Саградио је и 10 km дугачак аквадукт како би тврђаву снабдевао пијаћом водом. У блиској прошлости, осим војне, ова тврђава имала је и другачије намене. Током 20. века била је затвор а данас је у њеним одајама смештен Војни музеј који је богат историјским експонатима. Гјирокастра је и родни град албанског комунистичког вође *Енвер Хоџе* који је готово четрдесет година био први човек Албаније. У његовој родној кући, изграђеној у старом балканском стилу који је измешан са муслиманском традицијом данас се налази Музеј народноослободилачког рата. На падинама овог града, у кругу од неколико стотина метара од тврђаве, налазе се четвороспратне грађевине из 19. века, непроцењиве архитектонске и културне вредности. Многе куће у Ђирокастри имају карактеристичан локални стил због кога је град стекао назив Камени град, јер већина старих кућа има кровове прекривене каменим плочама. Због важности Ђирокастре у комунистичком режиму, њен градски центар је сачуван од драстичног мењања и рушења који су погодили друге градове у Албанији, али његово обележје као „града музеја“ нажалост није у потпуности сачувало стари град. Многе историјске зграде су оронуте, и још се мало чини на њиховој обнови.

Гјирокастра Базар, настао у 17. веку и цамија недалеко од њега (саграђена у 19. веку) налазе се у данашњем центру града. Данас овде можете купити домаћи албански дуван, маслине, јужно воће али можете променити и девизе код уличних дилера. У Гјирокастри се одржава и Фестивал народне музике, која се нимало не разликује од појединих извођача у Србији. А може се чути и понека наша песма.

Домаћини су нам током семинара организовали и неколико полудневних екскурзија. Ветар и киша који су бесомучно демонстрирали своју снагу и упорност, нису нас омели да стигнемо и до Антигоне, некада античког града, данас архео-парка. Земљани пут, који води до овог археолошког парка представљао је нерешив проблем за наш аутобус, тако да смо остатак пута, неких два километара препешачили, упркос ветру и киши. Са његових бедема пружа се необичан приказ према долини Дрине. Пастир, завијен у стари, подерани гуњ, са малим стадом оваца, неколико усамљених стабала храста, дрвена кућа и шарена дуга на небу дочарали су слику достојну неког писца епске фантастике. Киша и ветар као да су додавали и музику овој слици. Иначе у долини реке Дрина до сада је откривено двадесетак античких насеља. Антигона, распрострањена на око 90 ha саграђена у 3. веку, представљала је главни регионални центар ове области.

Саранде, данас је је један од туристички најуређенијих насеља Албаније. Иначе, туризам Албаније је веома скромно развијен, углавном због слабе саобраћајне и остале инфраструктуре, као и због несигурних унутрашњих прилика. У изградњи се налази више туристичких средишта на морској обали а једно од таквих је и Саранде, која се налази насупрот грчком острву Крф са којим има трајектну везу. Изнад града издиже се брдо, високо неколико десетина метара и на врху се налази ресторан са видиковцем. Поглед се пружа према острву Крф које је удаљено свега неколико километара. Ресторан у којем се служи кадаиф, кафа са ратлуком и остали традиционални турски слаткиши, али и кебаб, направљен је на самом врху и са његове терасе пружа се поглед према мору, Саранди и острвима.

Бутринт се налази у истоименом заливу недалеко од грчке границе. Бројне античке ископине, древни град Бутрорум са римском акрополом и позориштем (III век п.н.е), остаци купатила, средњовековна тврђава са ранохришћанском крстионицом (VI век) биле су довољне да се град прогласи светском баштином под заштитом UNESCO.

Остаци античког града Бутрорума

Друга реч којом бих описао читаву Албанију јесте реч *бункер*. Није било места на које смо ишли, било да се радило о граду, селу, планини, језеру а да на нисмо угледали на десетине тих малих и скривених бетонских бункера који су Албанију штитили од уласка *страних непријатељских сила* у периоду владавине Енвер Хоџе. Различитих су димензија, од обичних митраљеских гнезда до великих просторија за складиштење опреме а заједничко им је да су повезани бројним ходницима. Наравно да нисам одолео искушењу да завирим у неки од тих бункера. На језеру недалеко од Гјирокастре, у једној малој стрмој клисури, неколико отвора је наговештавало шта се налази иза њих. Нажалост, после неколико десетина метара и проласка кроз две просторије високи зид и вода онемогућили су даљи пролаз.

Десет дана у Албанији брзо је прошло. Дошло је време за повратак у Београд. Јутарњи лет из Тиране, тачније поглед из авиона на Јадранско море, Скадарско језеро, Проклетије и Западну Србију приказао нам је овај део Балканског полуострва у свој својој величини и богатству. И шта још рећи? За крај, цитираћу речи Сигмунда Графа, немачког драмског писца из 19. века: „Највредније и најлепше од путовања доживљава се код куће: делом пре, а делом после њега“.

Ратомир Веселиновић